

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۱، تابستان ۱۳۹۳

وصول مقاله: ۱۳۹۲/۶/۱۶

تأیید نهایی: ۱۳۹۲/۱۲/۱۱

صفحات: ۴۸ - ۳۱

کنش جمعی، توسعه اجتماعات محلی و نقش آن‌ها در کاهش فقر شهری

مورد شناسی: نعمت آباد تهران*

محمد اسکندری ثانی^۱، دکتر زیلا سجادی^۲

چکیده

همزمان با تغییر در تعریف و تفسیر فقر، سیاست‌ها و روش‌های مقابله با آن نیز متحول شده و از توجه به نظریات کلاسیک رشد اقتصادی به تمرکز بر روی درگیر کردن اجتماعات محلی در فرآیند برنامه‌ریزی، پیاده‌سازی و مبارزه با فقر تغییر رویه داده‌اند، که متأسفانه این چرخش در برنامه‌های کاهش و مبارزه با فقر شهری در کشورمان کمتر مورد توجه قرار گرفته‌است. پژوهش حاضر ابتدا سعی نموده‌است چارچوبی نظری برای تحلیل رابطه بین برنامه‌ریزی توسعه اجتماعات محلی و تلاش‌های کاهش فقر در سطح شهرها پی‌ریزی نماید که در این راستا از مفاهیم کنش جمعی، سرمایه اجتماعی - محلیو تجلی‌گاه توسعه اجتماعات محلی، کمک گرفته‌است. متغیرهای تحقیق نیز از این سه حوزه مستخرج شده که نشان دهنده ظرفیت توسعه اجتماع محلی در برخورد با فقر است. از روش‌های توصیفی (اسنادی) برای دستیابی به ادبیات تئوریک موضوع و پیمایشی با تکمیل پرسشنامه‌های موردی و مصاحبه‌های عمیق در دو محله میانه‌ای‌ها و زنجانی‌های نعمت‌آباد واقع در جنوب شهر تهران (که از آن‌ها به عنوان منطقه فقیرنشین یاد می‌شود) در این تحقیق استفاده شده‌است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که شش عامل میزان ترس از منفعت بیشتر دیگران در کارگروهی، میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله، میزان تمایل به تجمیع، فعالیت‌های اقتصادی زنان، ترس از مشارکت کمتر دیگران در کارگروهی و در نهایت میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسائل محله، به ترتیب مهمترین فاکتورهای متمایزکننده دو محله در توسعه اجتماع محلی محسوب می‌شود. همچنین اگرچه در متغیرهای زمینه‌ای از قبیل سن، سواد و حتی زبان و قومیت بین دو محله میانه‌ای‌ها و زنجانی‌ها تفاوتی وجود ندارد، لیکن میانه‌ای‌ها ظرفیت اجتماعی بهتری برای کنش جمعی داشته که این کنش جمعی منجر به تحول اقتصادی و خروج از تله فزایی فقر شده و جهش اقتصادی مناسبی را برای این محله در قیاس با محلات پیرامون به بار آورده‌است. در مجموع می‌توان استنتاج نمود که این رویکرد با توجه به ویژگی‌های اساسی‌اش از جمله، مقتدرسازی و توانمندسازی ساکنان محلی، هدایت تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها به پایین‌ترین سطح جغرافیایی و تکیه بر یادگیری اجتماعی می‌تواند راهبرد مناسبی برای مبارزه با فقر شهری و حتی سایر حوزه‌ها باشد.

کلید واژگان: برنامه‌ریزی توسعه اجتماعات محلی، کنش جمعی، سرمایه اجتماعی، فقر شهری، نعمت‌آباد.

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری آقای محمد اسکندری ثانی به راهنمایی دکتر زیلا سجادی تحت عنوان فقر در کلانشهر تهران، وضعیت، چالش‌ها و رهیافت‌های مقابله با آن با تأکید بر توسعه اجتماعات محلی که در دانشکده علوم زمین دانشگاه شهید بهشتی تهران تدوین شده‌است.

M_ eskandaarisani@hotmail.com

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی تهران (نویسنده مسؤول)

J_sajadi@sbu.ac.ir

۲- استادیار دانشکده علوم و زمین دانشگاه شهید بهشتی تهران

مقدمه

در نیم قرن اخیر، الگوه‌واره جدیدی از توسعه به شدت مورد استقبال قرار گرفته که در آن برنامه‌ریزی محلی و بومی بر برنامه‌ریزی متمرکز غلبه دارد (Pritchett & Woolcock, 2004; Ostrom, 1990; Chambers, 1997; Diamond, 2001). بطوری که، عمل و تئوری برنامه‌ریزی روزبه‌روز توجه‌اش را به تمرکز بر روی درگیر کردن اجتماعات محلی در فرایند برنامه‌ریزی با تعبیری همچون برنامه‌ریزی غیرمتمرکز، اندک‌افزا و از پایین به بالا افزایش داده است. گواه این ادعا، ازدیاد برنامه‌های مدیریت منابع اجتماعات محلی، سیاست‌های عدم تمرکز و دیدگاه‌های مشارکتی در برنامه‌ریزی، پیاده‌سازی و ارزیابی پروژه‌ها، است (Agrawal and Gibson 2001; Mansuri and Rao 2004; Manor 1999). براین اساس در چند دهه اخیر، این الگوه مخاطبان گسترده و مختلفی در سطح گیتی پیدا کرده و از آنجا که سازمان‌های بین‌المللی قدرتمندی چون بانک جهانی و UNDP و غیره از پروژه‌های مبتنی بر این الگو حمایت‌های جدی‌تری به عمل آورده‌اند، مؤسسات و نهادهای به کارگیرنده الگوها، مدل مذکور را ارتقاء بخشیده و در بومی‌سازی آن گام‌های موفقی برداشتند؛ به طوری که امروزه انواع مدل‌های توسعه‌ای با تاکید بر توسعه اجتماعات محلی در حوزه‌های مختلف اعم از اجتماعی و فرهنگی، عمران محلی، محیط زیست، اقتصاد محلی، آسیب‌ها و همچنین در سطوح جغرافیایی متنوع شامل: روستاها، محله‌ها شهری و مانند آن شکل گرفته‌اند (سجادی و اسکندری، ۱۳۹۲: ۳).

همزمان با سایر حوزه‌ها، تغییر مشابه‌ای در مطالعات و برنامه‌های کاهش فقر نیز رخ داده است. این تغییر با حرکت از سمت استراتژی بالا به پایین از درک، اندازه‌گیری فقر و گروه‌های ذینفع به سمت مشارکت حداکثری و دیدگاه‌های مبتنی بر اجتماع محلی در حال حرکت است. انعکاس این تغییرات در رویه برنامه‌ریزی، تأکید زیاد بر تجربیات فقرا و دانش

درونی‌شان است که در آن فقرا به‌عنوان بازیگران کلیدی در مفهوم‌سازی فقر، شناسایی اولویت‌ها و کمک برای طراحی استراتژی‌های محلی کاهش فقر نقش پیدا کرده و درک گسترده‌تری را از فقر حاصل می‌نماید (Chambers 1997; Rakodi and Lloyd- Jones 2002). این درک جدید از محوریت اقتصادی و مسائل مربوط به نیازهای اساسی بشر، دسترسی به زیرساخت‌ها و خدمات و محوریت‌های اجتماعی فراتر می‌رود. یکی از پیش‌فرض‌های اصلی در دیدگاه مذکور این است که گروه‌های "فقیر" در سطح اجتماعات محلی (به عنوان مثال گروه‌های زنان، اسکان غیررسمی و یا اقلیت‌های قومی) دارای سختی‌ها، مشکلات و منافع مشترک هستند. این روش "مردم محور" کاهش فقر نشان می‌دهد که نه تنها فقرا به تلاش‌های کاهش فقر کمک می‌کنند بلکه هم ظرفیت و هم منابع لازم برای انجام این کار دارد (Beard, 2007: 608). در این بین در کشور ما با گذشت زمان، ادبیاتی در ضرورت تمرکززدایی در رویه و فرایند برنامه‌ریزی در حال شکل‌گیری و تکامل است و این تغییر رویه در برخورد با فقر شهری و برنامه‌های کاهش فقر نیز احساس می‌شود، زیرا با گسترش شهرها و افزایش جمعیت و نیز محدودبودن منابع شهرها برای پاسخ به توقعات و نیازهای ناشی از تغییر سبک زندگی فقر شهری نیز در حال گسترش است. نشانه‌های این پدیده را می‌توان در گسترش اسکان غیر رسمی، اقتصاد شهری دلال محور و غیره در سطح شهرها به ویژه کلانشهرها مشاهده نمود. هرچند برنامه‌های فقرزدایی در ایران با توجه به حمایت‌های ایدئولوژیک و همزمان با اولین برنامه توسعه به صورت جدی پیگیری شد، به گونه‌ای که به جرأت می‌توان گفت در تمام این برنامه‌ها، هدف فقرزدایی جزء اولویت این برنامه‌ها بوده و بدین ترتیب سرمایه، وقت و انرژی زیادی صرف رفع بحران فقر در کشور شده‌است ولی هنوز تلاش‌ها جهت حل و یا

سطح خرد و چه کلان می‌باشد. در این پژوهش چارچوب نظری برای پیشنهاد برنامه‌ریزی توسعه اجتماعات محلی برای کاهش فقر در لوای سه حوزه از ادبیات پژوهش صورت می‌گیرد: کنش جمعی، سرمایه اجتماعی و محله به تجلی‌گاه توسعه اجتماعات محلی در شهرها. این سه مقوله در برخی از موارد با هم همپوشانی مفهومی و روابط متقابل دارند، که به-کارگیری هر کدام از آنها به تنهایی از سوی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران، نتیجه‌گیری ناقص و مبهم را، از اینکه چگونه اشکال مختلف برنامه‌ریزی مبتنی بر اجتماع محلی، بر فقر تأثیر می‌گذارد، را در پی دارد. این مقاله، با کمک از سه حوزه پژوهش فوق، مجموعه‌ای از متغیرهای مرتبط را در رابطه با برنامه‌ریزی اجتماع محلی و کاهش فقر، شناسایی و برای تجزیه و تحلیل بکار برده‌است.

کنش جمعی

کنش جمعی را می‌توان کنشی دانست که در آن جمعی (بیش از یک نفر) برای رسیدن به نفع جمعی با هم، همکاری می‌کنند. در این تعریف دو عنصر مهم و اساسی وجود دارد که شاکله کنش جمعی هستند: همکاری و نفع جمعی (اصغر پور ماسوله و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۵). عوامل مؤثر بر شکل‌گیری کنش‌های جمعی را می‌توان به چهار دسته عمده تقسیم نمود: دسته اول اجبارهای بیرونی است که خود شامل اجبارهای نظام کنترل مرکزی و اجبارهای غیرمتمرکز از سوی مشارکت‌کنندگان در کنش جمعی می‌شود، دسته دوم، نیازهای درونی کنش‌گران که شامل نیازهای ملموس و نیازهای ناملموس آنها می‌شود. دسته سوم، هنجارهای مؤید کنش جمعی که از مهم‌ترین آنها هنجار تعهد اجتماعی است و دسته چهارم، هویت جمعی کنش‌گران است که آنچه بیان شد در جدول ذیل قابل مشاهده است.

کنش جمعی، توسعه اجتماعات محلی و نقش آنها در کاهش فقر شهری ...

دست کم کاهش مسئله فقر ادامه دارد (زاهدی اصل و بساطیان، ۱۳۹۰: ۳). ضرورت توجه به این موضوع را می‌توان در گفته مک ناراما، رئیس پیشین بانک جهانی جستجو کرد، که می‌گوید اگر شهرها برخورد سازنده‌ای با فقیران انجام ندهند، فقیران برخوردی ویرانگر را با آنها خواهند داشت (صرافی، ۱۳۸۰: ۵). در برخورد با این موضوع ابتدا این سوال به ذهن خطور می‌کند که چرا، چه در سطح بین‌المللی و چه در سطح داخلی با وجود نگاه‌ها و توجهات ویژه از جمله توجه دستگاه‌های اجرایی در غالب سندها و طرح‌های مختلف به این قشر، این معضل هنوز برطرف نشده و پایداری اقتصادی و به‌پیرو آن پایداری اجتماعی را برای شهرها در پی نداشته است؟ آیا این مناطق در دور تسلسل توسعه نیافتگی قرار گرفته‌اند؟ اگر پاسخ بلی است راهکار بنیادی و پایه‌ای برای خروج از آن کدام است؟ لیکن نکته کلیدی و در عین حال بسیار روشن در پاسخ به این سؤالات این است که باید در نحوه برخورد با فقر شهری تجدید نظر و رویکرد جدیدی را اتخاذ نمود، زیرا اگر رویکردهای قبلی قادر به پاسخگویی و از بین بردن آن می‌بودند، پس چرا شاهد افزایش فقر شهری و تبعات حاصل از آن می‌باشیم؟ (Fridman, 2006: 14). در این راستا و در جهت پاسخگویی به سؤالات تحقیق دو محله میانه‌ای‌ها و زنجانی‌ها در نعمت‌آباد واقع در منتهی‌الیه جنوبی شهر تهران (که در اذهان به عنوان منطقه فقیرنشین تهران یاد می‌شود) قرار گرفته، انتخاب شده است. سؤالات اصلی تحقیق عبارتند از اینکه چگونه بازیگران محلی قادر هستند با کنش جمعی که انجام می‌دهند پیشرفت قابل ملاحظه‌ای در رفاه خانواده، کاهش محرومیت و نابرابری اجتماعی و رفع فقر کسب کنند؟ چرا در بین محلات شهری کنش جمعی تفاوت دارد؟

چارچوب نظری

مشارکت مردم در برنامه‌ریزی برای توسعه اجتماعات محلی تحت تأثیر فاکتورهای زیادی چه در

جدول ۱: عوامل مؤثر بر کنش جمعی در بین افراد

اجبارهای بیرونی	اجبار متمرکز
	اجبار نامتمرکز
نیازهای درونی	نیازهای ملموس
	نیازهای ناملموس
هنجارهای موید	
هویت جمعی	

منبع: اصغرپور ماسوله و همکاران، ۱۳۸۹

تکامل یابد و در نهایت از این گونه نتایج "غم‌انگیز" جلوگیری کند. به‌علاوه آگروال^۱ لیستی از "شرایط اداره کردن منابع مشترک" تعریف کرده که برای مدیریت منابع در دسترس اجتماع محلی بسیار مهم‌اند که عبارتند از (۱) ویژگی‌های سیستم منابع (به‌عنوان مثال، منابع مرزهایش به‌خوبی تعریف شود)، (۲) ویژگی‌های گروه (به‌عنوان مثال، اندازه، هنجارها، هویت و منافع مشترک)، (۳) ارتباط بین سیستم‌های منابع و مشخصه‌ها و ویژگی‌های گروه (به‌عنوان مثال، تخصیص مزایا از منابع مشترک)، (۴) ترتیبات سازمانی (به‌عنوان مثال، اجرای قوانین)، (۵) رابطه بین سیستم منابع و ترتیبات نهادی (به‌عنوان مثال، محدودیت در استفاده از یک منبع خاص به الگوهای بازسازی آن منابع)، و (۶) محیط خارجی (به‌عنوان مثال: فن‌آوری، نقش دولت مرکزی، ارتباط به بازارهای خارجی) (Agrawal, 2001:1654). اگرچه مطالعه کنونی با فقر مرتبط است نه مدیریت منابع طبیعی، بسیاری از عواملی که شناسایی کرده، شرط لازم برای کنش جمعی می‌باشد که زمینه برنامه‌ریزی مبتنی بر اجتماع محلی است.

سرمایه اجتماعی

اولین تعریف علمی از سرمایه اجتماعی^۲ توسط فوکویاما ارائه گردیده‌است. فوکویاما می‌گوید: سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای است از توانایی اشخاص برای همکاری با یکدیگر در قالب گروهی و سازمانهای مختلف جهت نیل به اهداف مشترک می‌باشد (Fokuyama, 2000:15). سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از هنجارها (اعمال نیک و صالح) در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای جامعه و پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌شود (Putnam, 2000: 23). یکی از مفاهیم مهم در تبیین سرمایه اجتماعی ایجاد شبکه

این مفهوم در حیطه برنامه‌ریزی شهری کمک زیادی به ساکنان محلات شهری برای مدیریت، استفاده از منابع مشترک، کالاهای عمومی، خدمات و یا حتی خروج از شرایط سخت می‌کند. اما همواره این مفهوم با آسیب‌هایی نیز همراه است که به‌عنوان شرایطی که در آنجا "عقلانیت فردی منجر به بی-خردی جمعی شده، تعریف می‌شود" (Kollock, 1998: 183; Ostrom 2005). در این مواقع دو مشکل برای توسعه اجتماعات محلی رخ می‌دهد. مشکل اول عدم انگیزه افرادی (افراد متعلق به همان گروه) است که از کالا و خدمات عمومی استفاده کرده ولی به شکل‌گیری آنها کمکی نکرده‌اند، در این شکل "سواری مجانی" شکل گرفته و در نتیجه باعث ایجاد مشکلات بعدی می‌شود. مشکل دوم در مدیریت منابع مشترک رخ می‌دهد. در این شرایط مصارف شخصی استفاده‌کنندگان، مقدار کل منابع در دسترس را کاهش می‌دهد و در نبود سیستمی برای کنترل استفاده فردی، هر فرد تمایل به استفاده بیش از حد دارد و در نتیجه منابع مشترک از بین می‌رود (Beard, 2005:22). برای حل این مشکلات اولسون پیشنهاد می‌دهد که سطح برنامه‌ریزی به پایین‌ترین سطوح ممکن انتقال یابد زیرا در گروه‌ها و مقیاس کوچک‌تر، هم به لحاظ کمی و هم کیفی نسبت به گروه‌ها و مقیاس بزرگ‌تر، سواری مجانی کمتری مشاهده می‌شود (Ostrom, 2005:5). همچنین به توانایی افراد برای ایجاد توافق‌نامه‌ها، نهادها و سیستم‌های مدیریت توجه کرد که می‌تواند در طول زمان

¹ -Agrawal

² Social Capital

پژوهشی گسترده خود بدان پرداخته و یا اهمیت پاره‌ای از مکاتب شهری در توصیف محله‌های شهری می‌نویسد- معتقد است که اجتماع، نتیجه محله شهری است که خود حاصل فرآیندی از محله آفرینی است (Blockland, 2003:20). کوک نیز به این نتیجه می‌رسد که محله عبارت است از فضایی که بخش مهمی از کار، زندگی و تجارت شهروندان در آن انجام می‌شود. محله سازمان اجتماعی مهمی برای شناخت وسیع افراد و تجهیز اجتماعی آن‌ها برای فعال کردن، توسعه و یا دفاع از حقوقی است که نه از نوع سیاسی، بلکه بیشتر شامل ماده و انرژی در حوزه فرهنگ، اقتصاد و زندگی اجتماعی است. بنابراین محله، نهادی است که از طریق آن افراد و موضوعات می‌توانند زمینه فعالیت اولیه را فراهم گردانند و از این طریق یک تعامل مؤثر فردی و جمعی را در درون آن و یا از ورای آن ایجاد کنند (Cooke 1980:12). لیکن مرفورد بر این عقیده بود که هیچ کوشش اساسی برای تعریف نظام محله انجام نگرفته است. او عقیده داشت همه تلا‌ها پیوسته پیرامون شهر به‌عنوان مجموعه همبسته و واحد مستقل متمرکز شده است. به نظر مرفورد جدیدترین تلاش‌ها برای شناخت محله‌های شهری در دو جهت صورت گرفته است: نخست محله در بعد علمی که از تحقیقات "هورتن کولی" سرچشمه گرفته است. کولی موضوع محله را تحت عنوان سازمان اجتماعی، روند اجتماعی شدن و اجتماع چهره به چهره بر اساس بنیاد خانواده مورد بررسی قرار می‌دهد. جهت دیگر عبارت است از هویت محله به عنوان واحد فیزیکی نظام یافته و مهم در زندگی شهری که در بردارنده دو بخش اساسی در ارتباط با حرکت و یگانگی اجتماعی است (مرفورد، ۱۳۸۷: ۲۹۵). به نظر می‌رسد که توسعه اجتماع محله‌ای نشأت گرفته از این دو رویه است که امروزه به عنوان رویکرد و روش نوینی برای بهبود نظام عملکرد شهری است که می‌تواند در قالب بنیاد نظری و نیز ابزار عملیاتی مؤثر در اداره محلات به‌ویژه در محله‌های توسعه نیافته کلانشهرها مورد

کنش جمعی، توسعه اجتماعات محلی و نقش آن‌ها در کاهش فقر شهری ...

اعتماد^۱ است. شبکه اعتماد عبارت از گروهی است که بر اساس اعتماد متقابل به یکدیگر، از اطلاعات و هنجارها و ارزشهای یکسانی در تبادلات بین خود استفاده می‌کنند (شارع پور و حسینی راد، ۱۳۸۷: ۱۳۲). بر این اساس سرمایه اجتماعی دارای دو جزء است: ۱- پیوندهای عینی بین افراد: نوعی ساختار شبکه‌ای عینی، باید برقرارکننده ارتباط بین افراد باشد. این بخش از سرمایه اجتماعی حکایت از آن دارد که افراد در فضای اجتماعی با یکدیگر پیوند دارند. ۲- پیوندهای ذهنی بین افراد: پیوندهای بین افراد باید دارای ماهیت متقابل، مبتنی بر اعتماد و دارای هیجان‌های مثبت باشد، از این رو می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی دارای دو جزء اعتماد و پیوند است. این دو جزء جنبه‌های کیفی و کمی سرمایه اجتماعی را بیان می‌کنند (Grootaert and Van bstelaer, 2002:76). به‌علاوه می‌توان سرمایه اجتماعی را به دو نوع تقسیم کرد: الف) سرمایه اجتماعی پیونددهنده: مشخصه این نوع سرمایه اجتماعی، وجود پیوندهای قوی میان اعضای یک گروه مثل خانواده است. این نوع سرمایه را می‌توان سرمایه اجتماعی درون گروهی دانست. ب) سرمایه اجتماعی متصل‌کننده: در این نوع پیوندهای بین مقولات اجتماعی قوی است، از این رو می‌توان آن را سرمایه اجتماعی میان گروهی تلقی کرد.

محله، تجلی گاه توسعه اجتماعات محلی

در بیان مفهوم محله، از سوی محققان علوم مختلف شهری تعاریف مختلفی ارائه شده است، که در تمام تعاریف، جدای از برخی تفاوت‌های موجود بین آنها، دو مفهوم جغرافیایی- مکانی و اجتماعی مورد تأکید خاصی قرار گرفته است (رفیع‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۰۵). در این بین، بلوکلند در بررسی خود از به هم پیوستگی مستحکم شهری در قالب فضای محله ای-ضمن تأکید بر آن چه که کاستلز در فعالیت‌های

¹ Network of Trust

استفاده قرار گرفته و به محور عمده برنامه‌ریزی شهری تبدیل و تحول در برنامه‌ریزی را به دنبال داشته است (Hely, 1996:2). این رویکرد مبتنی بر مهندسی اجتماعی بوده و به جای نگرش کلان و مقیاس‌های ذهنی، به ابعاد مشخص فضا- زمان در مقیاس محلی و خرد می‌پردازد. در این رویکرد نگاه برنامه‌ریزی و مدیریت از پایین به بالا، مبتنی بر توانمندسازی و مقتدرسازی، نگرش دارایی- مبنای تأکید بر منابع انسانی و سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت جمعی ساکنین محله‌ها است (حاجی پور، ۱۳۸۵: ۳۸). در تعریف و تبیین مفهوم محله در شهرهای ایران این واژه را می‌توان از دو منظر تاریخی و قانونی مورد بررسی قرار داد. در برداشت تاریخی خصوصیات غالب شهرهای اسلامی در ساختار کالبدی و اجتماعی شهرها به واسطه تأثیرپذیری از هویت ایرانی- اسلامی نمود بارزی داشته است، به گونه‌ای که محله به‌عنوان یکی از اجزا و عناصر شهر ایرانی اسلامی و تشکیل‌دهنده ساختار و استخوان‌بندی شهر تلقی می‌شود و محدوده آن نیز به واسطه وابستگی‌های قومی، نژادی، مذهبی، حرفه‌ای و طبقاتی تعریف شدنی است. ورود اتومبیل، پیچیده تر شدن تقسیم کار اجتماعی و مهاجرت روستاییان به شهرها باعث شد تا گسست عمیقی بین

محله کنونی با مفاهیم گذشته آن به‌وجودآید و این تغییرات عمیق در زمان حاضر گسترده‌تر هم شده است (عبدالهی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۰). در برداشت حقوقی و قانونی نیز، بررسی قوانین فعلی نشان می‌دهد مهم‌ترین قانونی که محله در آن تعریف شده است، قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری مصوب ۱۳۶۲ است. طبق تبصره ۲ ماده ۴ این قانون، محله مجموعه ساختمان‌های مسکونی و خدماتی است که از لحاظ بافت اجتماعی ساکنان خود را اهل آن می‌دانند و دارای محدوده معین است. حدود محله‌های شهری تابع تقسیمات شهری است. در شهرهای بزرگ از به هم پیوستن چند محله شهری، منطقه شهری تشکیل می‌شود (عبدالهی، ۱۳۸۵: ۱۷). عسگری نیز با تلفیق مفاهیم اجتماعات محلی یک ماتریس شانزده خان ای ارائه نمود است که هر یک از گروه‌ها و دست‌اندرکاران بنا به تخصص خود یکی از روش‌های شانزده‌گانه را می‌توانند به کار ببرند. جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری با توجه به ماهیت مکان‌گرای خویش می‌تواند بر برداشت مکانی از اجتماع محله‌ای تأکید نموده و در توسعه اجتماع محله‌ای به‌عنوان محله به روش ترکیبی از این مفاهیم تکیه کند (مافی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۵).

جدول ۱: ترکیب رویکردهای توسعه محله‌ای، مفاهیم اجتماع محلی و نمونه‌های از کاربردهای آنها

مفهوم اکولوژیکی اجتماع محلی	مفهوم مکانی اجتماع محلی	مفهوم اقتصادی اجتماع محلی	اجتماعی مفهوم اجتماع محلی	
گروه‌های طرفدار محیط زیست	احزاب سیاسی	انجمن‌های صنفی	سازمان‌های غیردولتی و مذهبی	مفهوم ایدئولوژیک توسعه اجتماع محلی
مکتب اکولوژی اجتماعی	برنامه‌ریزی شهری و علوم مکانگرا	اقتصاد محلی	مکتب جامعه‌شناسی شهری	مفهوم علمی توسعه اجتماع محلی
دولت‌های محلی	دولت‌های محلی	دولت‌های منطقه‌ای	دولت‌های ملی	مفهوم سیاست‌گذاری توسعه اجتماع محلی
بخش بهداشت	بخش مسکن و خدمات عمومی	بخش تجاری و مالی	بخش فرهنگی و هنری	مفهوم پروژه‌ای توسعه اجتماع محلی

منبع: (عسگری، ۱۳۸۳: ۱۹) (به نقل از مافی و همکاران، ۱۳۸۸)

روش تحقیق

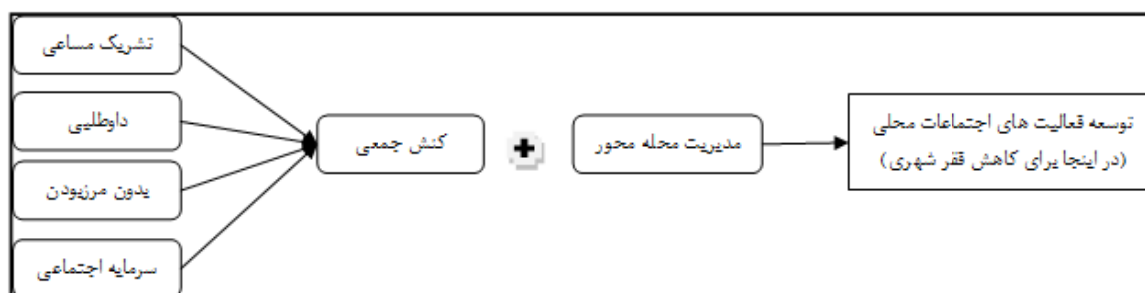
پرسشنامه در محله زنجانی‌ها و حدود ۵۰ پرسشنامه در محله میانه‌ای‌ها و به شیوه توزیع تصادفی تکمیل-گردید. مؤلفه‌های اصلی که کنش جمعی را با آن مورد سنجش قرار داده در جدول ۲ به همراه هدف از انتخاب آنها ذکر شده که در سنجش تمامی گویه‌ها، از مقیاس اندازه‌گیری طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت بهره گرفته شده‌است. روایی محتوایی و ظاهری ابزار پژوهش با استفاده از نظرات متخصصین و محققان مربوطه پس از چند مرحله اصلاح و بازنگری تأیید شد. ضریب آلفا کرونباخی که برای پایایی آن نیز ۰/۸۴۱ / محاسبه شد که مبین اعتبار مناسب آن برای گردآوری داده‌ها می‌باشد.

این مقاله با رویکرد توصیفی تحلیلی به نقش کنش جمعی و توسعه اجتماعات محلی در مبارزه با فقر در نواحی کم درآمد شهر تهران (نعمت‌آباد که در اذهان به‌عنوان منطقه فقیرنشین یاد می‌شود) پرداخته‌است که برای نیل به این مقصد، ابتدا اقدام به مطالعه ادبیات تئوریک موضوع و سپس تهیه و طراحی پرسشنامه بر اساس یافته‌های چارچوب نظری نموده‌است. همچنین از روش پیمایشی نیز برای تکمیل پرسشنامه‌ها و مصاحبه‌های عمیق استفاده شده‌است. جامعه آماری این تحقیق، شامل دو محله میانه‌ها و زنجانی‌های واقع در منطقه ۱۹ شهرداری تهران (منتهی‌الیه جنوبی شهر تهران) می‌باشد که بر اساس فرمول کوکران تعداد ۱۰۳

جدول ۲: مؤلفه‌های اصلی کنش جمعی مورد استفاده در تحقیق

مؤلفه‌ها	تعریف	هدف	متغیرهای مورد استفاده شده در تحقیق
تشریک مساعی	عمل جمعی برای بدست آوردن اهداف مشترک به ویژه در مواقعی که منافع حاصل از آن نیاز به همکاری متقابل بین اعضاء دارد	برای بررسی اینکه آیا فرایند تصمیم سازی و پیاده کردن تصمیم‌ها به صورت جمعی انجام می‌شود	میزان تمایل شما برای همکاری جمعی برای کسب منفعت بیشتر از شهرداری یا دولت (وام نوسازی، سوبسید ...) میزان اهمیت ویژگی‌های سایر افراد در گروهی که می‌خواهم مشارکت کنم، میزان تمایل به تجمیع، میزان اطلاع درباره چگونگی مشارکت
داوطلبی	داوطلبی بر اساس سطح خاصی از فداکاری بر اساس صرف انرژی، پول و زمان است	برای بررسی سطح رضایت از مشارکت در هر فعالیت سازمان یافته توسط گروه	میزان تمایل شما برای همکاری گروهی در جهت اهداف محله، میزان علاقه به کار با سایر افراد در مدیریت محله، میزان استقبال از صندوق-های قرض الحسنه محلی، میزان ترس از اینکه دیگران در کار گروهی بیشتر استفاده ببرند، میزان ترس از اینکه دیگران در کار گروهی کمتر شرکت کنند، میزان تمایل به فروش یا تعویض ملک
بدون مرزبودن	نزدیکی اعضای گروه بر اساس تسهیم ایده‌ها، تجربیات و اطلاعات	برای مشخص کردن اینکه چگونه اعضاء زمان، تلاش و منابع شان را برای پایداری کنش جمعی در گروه بسیج می‌کنند	میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله، میزان صرف پول در فعالیت‌های محیطی محله، انگیزه اصلی از مشارکت ارتقای منزلت اجتماعی اقتصادی خودم و محله‌ام است، سطح همکاری شما برای کمک به همسایه‌های فقیر، سطح کمک شما برای به تهیه جهیزیه برای نوعروسان، مشارکت‌های کاری، میزان اشتغال‌زایی در محله، میزان فعالیت‌های اقتصادی توسط زنان، تعداد تعاونی‌های اشتغال‌زایی زنان
سرمایه اجتماعی	به شبکه، روابط اجتماعی یا ارتباطات میان افراد در گروه و همچنین گروه در اجتماع محلی ارتباط دارد	برای بررسی شبکه اجتماعی و ارتباطات خلق شده بین افراد گروه و اعضای گروه با اجتماع محلی و حکومت	سطح همکاری شما برای کمک به مسجد محله، میزان ارتباط با ارگانهای دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته، میزان مشارکت شما در ارگانها و تشکلهای اجتماعی، سیاسی سطح رابطه شما با افراد محله سطح رابطه شما با اعضای شورایی محله میزان ارتباط با ارگانهای دولتی راجع به مسایل شخصی در ۲ سال اخیر میزان اعتماد میان مالکان میزان ترس از طولانی شدن پروژه میزان اطمینان از کمبود منابع مالی در حین انجام کار میزان توانایی و اعتماد به نفس برای کار

مدل پژوهش و چارچوب حرکت

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲

بررسی اجمالی منطقه مورد مطالعه

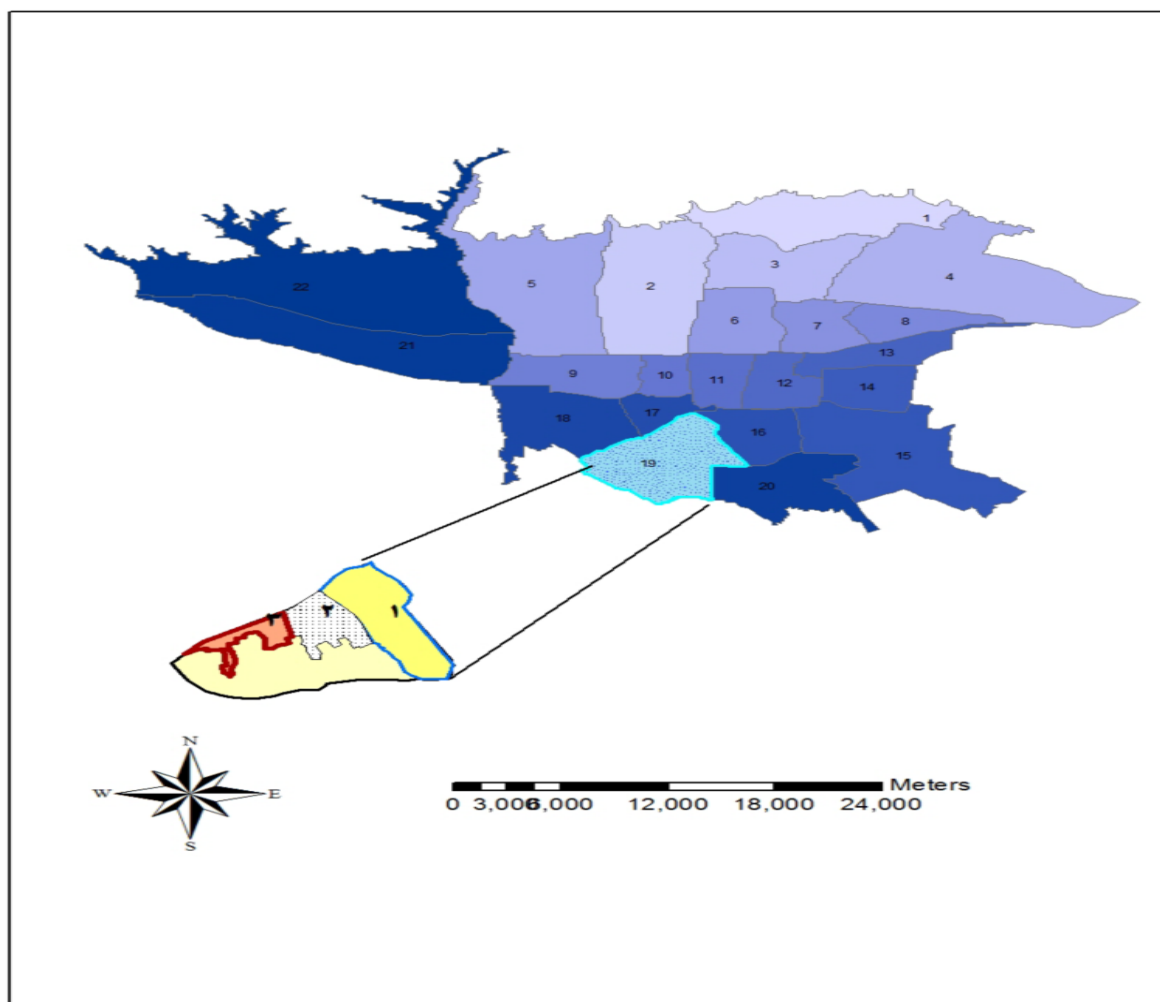
محله نعمت آباد در ناحیه ۳ شهرداری منطقه ۱۹ واقع می‌باشد و به علت موقعیت خاص مکانی که در منتهی‌الیه محدوده شهری تهران است دارای شرایط ویژه‌ای از نظر پراکنش زمین‌های رهاشده و باغها می‌باشد. این محله از شمال توسط بزرگراه آیت‌الله سعیدی، از جنوب توسط بلوار شکوفه، از شرق توسط بزرگراه کاظمی و از غرب به وسیله خیابان نور محدود شده است. این منطقه تا پیش از سال ۱۳۴۳ و وقوع اصلاحات ارضی، منطقه‌ای روستایی است که به استناد مدارک و بقایای تعدادی قلعه‌های روستایی پراکنده نظیر قلعه اسفندیاری و قلعه عبدالآباد هویتی متمایز دارد و از طریق راه عبوری جاده ساوه و سایر راه‌های روستایی به تهران و ری ارتباط داشته است (راز اندیشان عمران، ۱۳۸۷: ۱۰). استقرار فرودگاه نظامی قلعه‌مرغی و شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های اطراف آن در دهه‌های متأخرتر روی می‌دهد و ساکنان جدید را مهاجران و کارکنان قلعه‌مرغی تشکیل می‌دهد. در طرح جامع تهران مصوب سال ۱۳۴۷ منطقه نوزده جزء محدوده ۲۵ ساله قرار دارد و از آنجا که طرح جامع تنها برای محدوده خدماتی ۵ ساله طرح و برنامه دارد، لذا منطقه ۱۹ فاقد جایگاه برنامه‌ای است و در نقشه‌های مربوطه کاملاً سفید دیده می‌شود. در چارچوب مصوبه آزاد سازی محدوده ۲۵ ساله تهران، محدوده فعلی منطقه ۱۹ تحت نظارت منطقه ۱۶ شهرداری قرار گرفت و به دنبال این اقدام، شهرداری

اقدام به تهیه طرح تفصیلی برای بخش‌هایی از منطقه کرد و از سال ۱۳۵۸ به بعد منطقه ۱۹ دارای طرح و برنامه معینی شد. نکته قابل توجه در نحوه توسعه بافت مسکونی نعمت‌آباد در دوران‌های مختلف انطباق قطعه-بندی‌ها و تقسیمات اراضی با تقسیمات زمین‌های کشاورزی است، به طوری که کوچکترین مسیرهای موجود بین زمین‌های کشاورزی در سالهای گذشته تا حال حاضر نیز به صورت کوچه‌هایی باریک و پرپیچ و خم قابل مشاهده است. مسیرهای اصلی با عرض بیشتر بر روی مسیرهای عبوری و نیز مسیر قنات‌هایی که در حال حاضر از بیشتر آنها بهره‌برداری نمی‌شود، شکل گرفته اند (ادیب زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۵). تصویر شماره ۱، موقعیت محله نعمت‌آباد را در منطقه ۱۹ و ناحیه ۳ نشان می‌دهد. به لحاظ اجتماعی هم قریب به اتفاق را مهاجرین ترک تشکیل می‌دهند به نحوی که ساکنین محدوده از نظر مبداء مهاجرت به ۴ دسته عمده زنجانی‌ها، میانه‌ای‌ها، اردبیلی‌ها و هشترودیها تقسیم می‌شوند. زنجانی‌ها در قسمت جنوبی محله استقرار دارند و بیشترین سهم را نظر جمعیت (حدود ۵۵ درصد) و مساحت به خود اختصاص داده‌اند. میانه‌ای‌ها با حدود ۳۰ درصد از کل جمعیت در جایگاه بعدی قرار دارد. اردبیلی‌ها و هشترودی‌ها نیز هر کدام ۲/۵ درصد و در نهایت سایر اقوام با ۱۰ درصد در مرتبه‌های بعدی قرار دارند (راز اندیشان عمران، ۱۳۸۷: ۱۱۸).

جدول ۳: شاخص‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی منطقه ۱۹ و محدوده مورد مطالعه

شرح	واحد	تهران	منطقه ۱۹	ناحیه ۳	نعمت آباد
مساحت	هکتار	-	۱۱۶۲	۱۸۷/۸	۱۱۴/۱
جمعیت	نفر	۸۲۴۴۵۳۵	۲۴۴۳۵۰	۵۱۸۶۳	۴۰۶۷۹
تراکم نسبی	نفر در هکتار	۳۰۶	۱۸۵	۲۷۶/۲	۳۵۶
بعد خانوار	نفر	۴/۰۷	۴/۸	۴/۹	۴/۹
میزان باسوادی	درصد	۹۵/۵	۸۵/۳	۸۰/۹	۸۰/۷

منبع: رازندیشان عمران، ۱۳۹۲

نقشه ۱: موقعیت قرارگیری منطقه نوزده در شهر تهران و محله نعمت‌آباد در جنوب تهران

ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۲

توسعهٔ اجتماعات محلی و نقش آن در کاهش فقر یافته‌های اولیه

جهت درک بهتر نقش کنش جمعی در توسعهٔ اجتماعات محلی و به تبع آن کاهش فقر حاکم بر محلات شهری ابتدا ضروری به نظر می‌رسد که ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان بررسی شود تا شرایط زمینه‌ای در توسعه یا عدم توسعه اجتماعات محلی تا حدی روشن شود. یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که در هر دو محله ۹۰ درصد پاسخ‌دهندگان را مردان و مابقی را زنان تشکیل داده‌اند. در گروه‌های سنی در محله میانه‌ای‌ها بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۲۵-۳۵ ساله با ۳۶ درصد و سپس گروه سنی ۳۵-۴۵ سال با ۲۸ درصد و در سوی دیگر در محله زنجانی‌ها گروه سنی ۴۵-۵۵ ساله دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند. بر اساس بعد خانوار تقریباً در هر دو محله شرایط یکسان می‌باشد به نحوی که بعد خانوار در هر دو محله ۴/۸ مشخص شده‌است. متغیر بعدی مورد بررسی سواد است که حاکی از آن است که سطح تحصیلات راهنمایی و دیپلم به ترتیب با ۳۶ و ۲۱ درصد در محله میانه‌ها و راهنمایی و ابتدایی هر کدام با ۳۲ درصد در محله زنجانی‌ها دارای بیشترین تعداد می‌باشند. در سطح تحصیلات دانشگاهی نیز تفاوت زیادی در بین دو محله (میانه‌ای‌ها ۷/۵ درصد و زنجانی‌ها ۹ درصد) مشاهده نمی‌شود. همین وضعیت در گروه‌های شغلی دو محله نیز وجود دارد به طوری که بیش از ۶۵ درصد پاسخ‌دهندگان شغل خود را آزاد داشته‌اند و بعد از این گروه افراد بیکار، کارمند و خانه‌دار در مرتبه‌های بعدی قرار دارند. به لحاظ تعداد بیکاران در محلهٔ زنجانی‌ها ۱۶ درصد و در محلهٔ میانه‌ها ۹ درصد بیان شده‌است. یکی دیگر از متغیرهای مهم در این پژوهش میزان درآمد افراد و خانوارها می‌باشد، اما از آنجایی که افراد جامعه از بیان میزان درآمد خود خودداری می‌نمایند از نسبت مخارج به پس‌انداز خانواده‌شان در ماه سؤال شده‌است تا از این طریق به صورت احتمالی پی

به درآمد آنها ببریم. نسبت مخارج به پس‌انداز در سه دسته مورد پرسش واقع شده که نتیجهٔ حاصل از آن بدین گونه بوده که در محله میانه‌ای‌ها ۴۴ درصد خود را جزء خانواده‌های کم‌درآمد، ۴۶ درصد در حد متوسط و در نهایت ۱۰ درصد نیز درآمد مناسب در سوی دیگر در محلهٔ زنجانی‌ها ۴۹ درصد خود را جزء خانواده‌های کم‌درآمد، ۴۵ درصد در حد متوسط و در نهایت ۶ درصد نیز درآمد مناسب تشخیص داده‌اند. نتیجهٔ کلی از یافته‌های اولیه حاکی از آن است که اکثر افراد مورد پرسش واقع شده میانسال، با سطح تحصیلات متوسط آموزشی، عمدتاً با شغل‌های آزاد و درآمد متوسط رو به پایین (از نظر خودشان) می‌باشد. ویژگی‌های بیان شده مهم‌ترین مشخصه‌های فردی ساکنان در دو محله می‌باشد که می‌تواند در موفقیت یا عدم موفقیت برنامه‌های اجتماع محور در سطح محله تأثیر بسزایی داشته‌باشد. در این راستا برنامه‌ریز شهری می‌باید این ویژگی‌ها را در دستور کار خود قرار دهد.

یافته‌های اختصاصی

این مرحله شامل دو قسمت است که در ابتدا، مؤلفه‌های کنش جمعی در سطح کلی مورد سنجش قرار گرفته و سپس به مقایسه تطبیقی دو محله مورد مطالعه پرداخته می‌شود. همانطور که در جدول ۲ نیز مشاهده شد، داده‌های جمع‌آوری شده در چهار گروه سرمایهٔ اجتماعی، تشریک مساعی، بدون مرز بودن و داوطلبی دسته‌بندی شده است که بر اساس میانگین‌ها اقدام به سنجش هر کدام از آنها به‌طور جداگانه پرداخته می‌شود، هرچند که دسته‌بندی متغیرها با توجه به همپوشانی آنها بسیار مشکل است. اولین مؤلفه مورد بررسی تشریک مساعی است که از آن به‌عنوان عملی یاد شده است که مردم محلی برای بدست آوردن اهداف مشترک به‌ویژه وقتی که منافع مشترک دارند، انجام می‌دهند. بر اساس میانگین متغیرهای مورد بررسی (با میانگین ۱/۵۶)، نشان‌دهندهٔ وضعیت پایین و نامناسب

محلی برای تعریف و حد و مرزهای آنها بر اساس دارایی‌های موجود هر محله بسیار اساسی است. مؤلفه بعدی مورد بررسی، بدون مرز بودن است که هدف آن سنجش نزدیکی اعضای گروه بر اساس تسهیم ایده‌ها، تجربیات و اطلاعات در جهت بسیج منابع است. این مؤلفه نیز همانند سایر مؤلفه‌ها از میانگین پایینی برخوردار است ولی نسبت به سایر مؤلفه‌ها جایگاه مناسب‌تری دارد. در بین متغیرهای موجود در این مؤلفه، انگیزه مشارکت افراد در ارتقاء اقتصادی خود و محله، مناسب‌ترین متغیر است که نشان‌دهنده تمایل افراد برای ارتقاء اقتصادی خود و محله‌شان است که با آنچه لویس در فرهنگ فقر خود بیان داشته، سنخیتی ندارد. آخرین مؤلفه، سرمایه اجتماعی است که برای سنجش روابط اجتماعی و ارتباطات میان افراد محلی و همچنین دستگاه‌های دولتی به کار می‌رود. این مؤلفه به لحاظ میانگین چندان مطلوب نیست و همانند سایر مؤلفه‌ها از وضعیت متوسط رو به پایینی برخوردار است. لیکن در بین متغیرهای آن اعتماد مالکان به هم و روابط محلی باهم و اعضای شورایی در حد مطلوب-تری قرار دارد.

کنش جمعی، توسعه اجتماعات محلی و نقش آن‌ها در کاهش فقر شهری ...

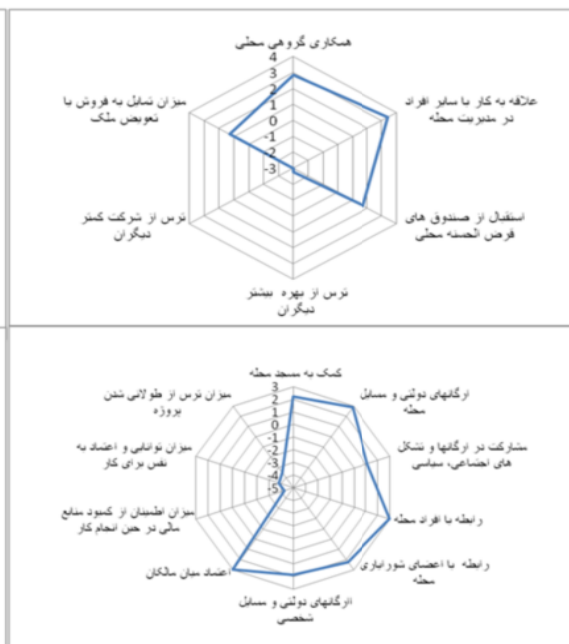
آن برای هر دو محله است، هر چند که وضعیت محله میانه‌ای‌ها کمی مناسبتر است. این وضعیت حاکی از آن است که فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در سطح محلی شهری تهران چندان جایگاهی ندارد. در مؤلفه بعدی یعنی داوطلبی بودن میزان آن به پایین‌ترین حد در بین سایر مؤلفه‌ها می‌رسد. این مؤلفه هدفش سنجش سطح مشارکت افراد بر اساس صرف پول، انرژی و زمان و در نتیجه سطح رضایت آنها از فعالیت‌های جمعی است. نکته جالب در بررسی متغیرهای مورد بررسی در این مؤلفه، آن است که متغیرهایی همچون ترس از مشارکت کمتر دیگران در کار گروهی و سود بیشتر دیگران، بیشترین تأثیر منفی را بر این مؤلفه داشته‌اند. به نظر می‌رسد که این مسأله به آنچه در مبانی نظری به عنوان سواری رایگان و یا مجانی یادشد، برمی‌گردد که همه شهروندان ترس از آن دارند که از تلاش‌های آنها در جهت منافع شخصی سایر افراد استفاده شود و نه اهداف جمعی محله. بر این اساس ضرورت دارد در مدیریت محلی همانند آنچه اگروال اشاره نمود، برای اداره کردن منابع یا منافع مشترک محلی اقداماتی صورت گیرد که نقش مدیریت

نمودار ۲: میانگین امتیازات متغیرهای تشریح مساعی

نمودار ۴: میانگین امتیازات متغیرهای بدون مرز بودن

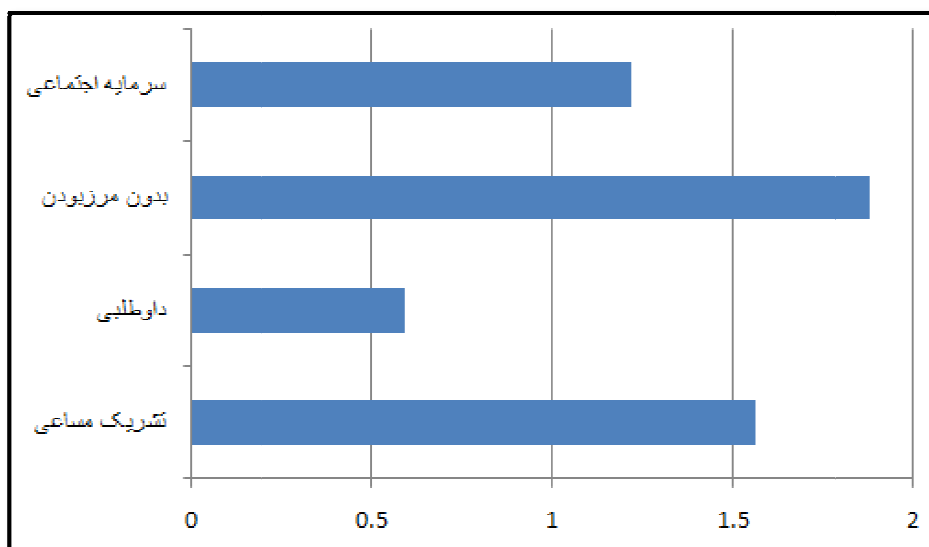
نمودار ۱: میانگین امتیازات متغیرهای داوطلبی

نمودار ۳: میانگین امتیازات متغیرهای سرمایه اجتماعی

جمعی می‌شود این کنش جمعی، منفعت جمعی (خیر جمعی) را نیز به دنبال دارد. زیرا که بر ارزش املاک آنها افزوده می‌شود این رویداد یعنی استقبال از برنامه‌های بهسازی و نوسازی در محله میانه‌ای‌ها به خوبی اتفاق افتاده زیرا آنان با انجام کنش جمعی علاوه بر اینکه بر ارزش املاک خود افزوده‌اند، توانستند با تسهیل عبور و مرور مشتریان بیشتری برای صنعت نوپای مبلمان سازی خود، جذب کنند.

در مجموع همانطور که در مبانی نظری به آن اشاره شد مزایای کنش جمعی در خیر جمعی و همکاری جمعی خلاصه می‌شود. براین اساس سؤالات طرح شده برای رسیدن به این هدف پی‌ریزی شده است. به عنوان مثال در بسیاری از پروژه‌ها از قبیل بهسازی و نوسازی تا کلیه افراد در یک قطعه تمایل به تجمیع نداشته باشند، سایرین امکان بهسازی و یا نوسازی را ندارند پس روند مسکوت نگه داشته می‌شود. در واقع این عدم تمایل و ترس باعث عدم کنش

نمودار ۵: مقایسه چهار مؤلفه اصلی کنش جمعی در محلات مورد مطالعه

مشارکت کاری، میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته و میزان تمایل به تجمیع داشته‌اند. در سوی دیگر محله زنجانی‌ها میانگین بالاتری در ۴ متغیر میزان فعالیت‌های اقتصادی زنان، میزان ترس از اینکه دیگران در کار گروهی بیشتر استفاده ببرند، میزان ترس از اینکه دیگران در کار گروهی کمتر شرکت کنند و در نهایت میزان اطمینان از کمبود منابع مالی در حین انجام کار داشته که به لحاظ دسته‌بندی جزء متغیرهای سرمایه اجتماعی جای می‌گیرند. لیکن در سایر متغیرهای دیگر مورد بررسی همچون اهمیت ویژگی‌های سایر افراد گروه، کمک به همسایه‌های فقیر، اشتغال-زایی

مرحله بعد در فرایند پژوهش حاضر پی‌بردن به میزان متغیرهای کنش جمعی مؤثر در توسعه اجتماع محلی در دو محله و مقایسه بین آنها می‌باشد. نتایج حاصل از به‌کارگیری آزمون نشان می‌دهد که در ۱۲ متغیر از ۳۱ متغیر به کار برده شده، اختلاف معناداری بین میانگین‌های آنان در دو محله در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. به طوری که محله میانه-ای‌ها میانگین بالاتری در ۸ متغیر، میزان صرف زمان و پول در فعالیت‌های محیطی محله، همکاری گروهی در جهت اهداف محله، همکاری جمعی برای کسب منفعت بیشتر از شهرداری یا دولت (وام نوسازی، یارانه و غیره)، علاقه به کار با سایر افراد در مدیریت محله،

این در حالی است که درست برعکس در محله زنجانی‌ها متغیرها از میانگین بالاتری (به استثنای فعالیت‌های اقتصادی زنان) برخوردارند که باعث ضعف کنش جمعی می‌شوند.

در محله و غیره تفاوت چندانی در بین دو محله زنجانی‌ها و میانه‌ای‌ها مشاهده نشد. با مروری بر متغیرهای دارای اختلاف در دو محله متوجه می‌شویم که در محله میانه‌ای‌ها متغیرها از میانگین بالاتری برخوردارند که در کنش جمعی و به پیرو آن توسعه اجتماع محلی در برخورد با فقر نقش مثبتی را دارند و

جدول ۴: مقایسه میزان شاخص‌های کنش جمعی و توسعه اجتماعات محلی در دو محله مورد مطالعه

سطح معنی داری	T value	میانه‌ای‌ها		زنجانی‌ها		متغیرها
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۰	۴/۷۱	۱/۲۱	۲/۳۳	۰/۶۸	۱/۳۲	میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله
۰/۰۰۱	۳/۴۶	۱/۳۷	۲/۴۵	۰/۹۴	۱/۷۶	میزان صرف پول در فعالیت‌های محیطی محله
۰/۳۲۱	۱	۱/۳	۲/۹۶	۰/۹۱۲	۲/۷۶	میزان تمایل شما برای همکاری گروهی در جهت اهداف محله
۰/۰۰۳	۳/۰۲۶	۱/۰۸	۳/۷۲	۰/۷۷۶	۳/۲۶	میزان تمایل شما برای همکاری جمعی برای کسب منفعت بیشتر از شهرداری یا دولت (وام نوسازی، یارانه...)
۰/۰۰۰	۹/۰۴	۱	۳/۷۷	۰/۷۰۰	۳/۰۹	میزان علاقه به کار با سایر افراد در مدیریت محله
۰/۴۲۵	۰/۸۰۳	۰/۸۱	۲/۹۸	۱	۲/۸۶	میزان اهمیت ویژگی‌های سایر افراد در گروهی که می‌خواهم مشارکت کنم
۰/۱۰۳	۱/۶۵	۰/۹۰	۴/۰۱	۰/۹۲	۳/۹۶	انگیزه اصلی از مشارکت ارتقای منزلت اجتماعی اقتصادی خودم و محله‌ام
۰/۰۵۵	۵/۱	۰/۷۷۶	۲/۵۳	۰/۸۷۵	۱/۸۶	سطح همکاری شما برای کمک به مسجد محله
۰/۰۲۵	۲/۲۸	۰/۷۲۷	۲/۳۸	۰/۷۷۱	۲	سطح همکاری شما برای کمک به همسایه‌های فقیر
۰/۰۸۳	۱/۷۵	۰/۵۴۷	۱/۲۵	۰/۳۷۹	۱/۳۳	سطح کمک شما برای به تهیه جهیزیه برای نوعروسان
۰/۰۰۰	۶/۹۶	۰/۸۸۴	۲/۳۲	۰/۵۲۸	۱/۰۶	مشارکت‌های کاری
۰/۰۰۰	-۴/۲۹	۰/۶۴۴	۲/۸۸	۰/۵۹۱	۲/۴۸	میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته
۰/۵۷۵	۰/۵۶۳	۰/۵۶	۱/۳۸	۰/۵۵	۱/۳۳	میزان اشتغال‌زایی در محله
۰/۰۰۱	۳/۳۶	۰/۴۲۱	۱/۰۵	۰/۲۲۶	۱/۲۲	میزان فعالیت‌های اقتصادی توسط زنان
۰/۱۵۹	۱/۴۲	۰/۲۷۳	۱/۰۸	۰/۱۶۲	۱/۰۲	تعداد تعاونی‌های اشتغال‌زایی زنان
۰/۶۹۹	۰/۳۸۸	۰/۷۶۸	۱/۷۶	۰/۸۱۴	۱/۷۲	میزان استقبال از صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی
۰/۱۶۳	۱/۴	۰/۴۳۴	۱/۲	۰/۳۵۱	۱/۱	میزان مشارکت شما در ارگان‌ها و تشکل‌های اجتماعی، سیاسی
۰/۲۰۶	۱/۲۷	۰/۸۶۹	۳/۰۲	۰/۸۲۱	۲/۸۸	سطح رابطه شما با افراد محله
۰/۲۹۶	۱/۰۵	۱	۲/۳۴	۰/۹۱	۲/۱۸	سطح رابطه شما با اعضای شورایی محله
۰/۰۰۸	-۲/۷۳	۰/۸۲	۱/۶۸	۰/۷۶	۲/۰۱	میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل شخصی در ۲ سال اخیر
۰/۰۰۰	-۱۰/۷۹	۰/۸۷۱	۲/۴۱	۰/۸۰۸	۳/۵۷	میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی بیشتر استفاده ببرند
۰/۰۰۰	-۵/۷۲	۰/۸۱۸	۲/۳۷	۰/۷۰۳	۳/۱۳	میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی کمتر شرکت کنند
۰/۰۰۰	۳/۹۶	۰/۹۴۹	۳/۳۳	۰/۸۱۹	۲/۷۶	میزان تمایل به تجمع
۰/۱۴۱	۱/۴۸	۰/۵۶	۱/۳۶	۰/۵۰۸	۱/۲۲	میزان تمایل به فروش یا تعویض ملک
۰/۹۳۱	۰/۸۷	۰/۸۷۵	۲/۸۶	۰/۹۴	۲/۸۵	میزان اطلاع درباره چگونگی مشارکت
۰/۱۱۲	۱/۶	۰/۸۷	۳/۱	۰/۹۲	۲/۸۶	میزان اعتماد میان مالکان
۰/۷۷۲	-۰/۲۹۱	۰/۸۸۴	۳/۵۲	۰/۹۷۵	۳/۵۶	میزان ترس از طولانی شدن پروژه
۰/۰۰۰	-۳/۹۸	۰/۷۷۶	۴/۰۶	۰/۶۸۱	۴/۴۲	میزان اطمینان از کمبود منابع مالی در حین انجام کار
۰/۰۳۵	-۲/۱۵	۰/۷۹۷	۳/۷۲	۰/۷۵۹	۳/۹۳	میزان توانایی و اعتماد به نفس برای کار

هدف اختصاصی سوم

در این مرحله در جهت شناسایی مهم‌ترین متغیرهای کنش جمعی متمایزکننده در دو محله زنجانی‌ها و میانه‌ای‌های نعمت‌آباد از روش تحلیل "رگرسیون لجستیک" با روش پیشرو گام‌به‌گام استفاده شده است. در راستای رسیدن به این هدف، ابتدا متغیرهای وابسته‌ای که در آزمون قبلی یعنی آزمون χ^2 معنی‌دار شناخته شده بودند به عنوان متغیر مستقل در آزمون رگرسیون لجستیک استفاده شده‌اند. ویژگی اصلی این روش این است که متغیرهای قوی‌تر انتخاب و وارد معادله می‌شوند (کلانتری، ۱۳۸۵: ۱۸۹). نتایج حاصله از بکارگیری آزمون نشان می‌دهد که این آزمون در گام ششم متوقف شده و شش عامل میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی بیشتر استفاده ببرند، میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله، میزان تمایل به تجمیع، میزان، فعالیت‌های اقتصادی زنان، میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی کمتر شرکت کنند، میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته، میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله، میزان تمایل به تجمیع میزان، فعالیت‌های اقتصادی

زنان، میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی کمتر شرکت کنند و در نهایت میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته به ترتیب مهمترین فاکتورهای متمایزکننده دو محله در توسعه اجتماع محلی محسوب می‌شود. این عامل‌ها در مجموع ۸۶ درصد از پاسخ‌دهندگان را به طور صحیح متمایز کرده‌اند. با ورود متغیرهای جدید به طور معنی‌داری مقدار کای اسکور از گام اول تا گام ششم تغییر کرده‌است و این نشان‌دهنده شدت تأثیر بسیار بالای متغیرهای متمایزکننده بر متغیر وابسته می‌باشد که به‌طور کامل می‌توان این مقادیر را در جدول ذیل مشاهده نمود. همچنین مقدار P به‌دست آمده از ۰/۰۱ کوچک‌تر می‌باشد، پس تأثیر متغیرهای متمایزکننده و ارتباط آنها با متغیر وابسته در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار شده‌است.

جدول ۵: متغیرهای متمایزکننده دو گروه و شدت اثر آنها بر متغیر وابسته

Sig.	df	Chi-square	Correct class %	متغیر
۰/۰۰۰	۱	۵۹/۷۳۱	۶۷/۷	میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی بیشتر استفاده ببرند
۰/۰۰۰	۲	۷۳/۸۹۴	۸۲	میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله
۰/۰۰۰	۳	۸۷/۵	۸۲	میزان تمایل به تجمیع
۰/۰۰۰	۴	۹۶/۳۷۹	۸۴	میزان، فعالیت‌های اقتصادی زنان
۰/۰۰۰	۵	۱۰۳/۴۳۰	۸۳/۳	میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی کمتر شرکت کنند
۰/۰۰۰	۶	۱۰۹/۷۲۲	۸۶	میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۲

جدول ۶: ضریب β برای متغیرهای کنش جمعی و توسعه اجتماعات محلی متمایز کننده دو محله مورد مطالعه

نسبت برتری	Sig.	درجه آزادی (df)	خطای معیار (SE)	ضریب β	متغیر
۵/۸۳	۰/۰۰۰	۱	۰/۳۱۶	۱/۷۶	میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی بیشتر استفاده ببرند
۰/۴۳۹	۰/۰۰۱	۱	۰/۲۴۵	-۰/۸۲۳	میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محله
۰/۴۰۲	۰/۰۰۱	۱	۰/۲۶۴	-۰/۹۱۱	میزان تمایل به تجمیع
۰/۱۲۲	۰/۰۰۶	۱	۰/۷۶۸	-۲/۱۰	میزان فعالیت‌های اقتصادی زنان
۲/۶۲	۰/۰۱۲	۱	۰/۳۸۴	۰/۹۶۶	میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی کمتر شرکت کنند
۲/۶۳	۰/۰۱۷	۱	۰/۴۰۵	۰/۹۶۹	میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در دو سال گذشته
۰/۰۲۴	۰/۰۷۳	۱	۲/۰۸	-۳/۷۴۱	مقدار ثابت

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۲

بر مبنای مقدار ثابت و ضریب **B** می‌توان معادلهٔ بهینه رگرسیون لجستیک را نوشت (معادله ۱)
 میزان صرف (۰/۸۲۳-) + (میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی بیشتر استفاده ببرند) ۱/۷۶ + ۳/۷۴۱- = برتری لگاریتمی
 ۰/۹۶۶ + (میزان فعالیت اقتصادی زنان) (۲/۱-) + (میزان تمایل به تجمیع) (۰/۹۱۱-) + زمان در فعالیت‌های محیطی محله
 میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محله در) ۰/۹۶۹ + (میزان ترس از اینکه دیگران در کارگروهی کمتر شرکت کنند)
 دو سال گذشته).

قرارگیری این محله در خروجی شهر تهران، شرایط دسترسی مناسب‌تری را برای جذب مشتریان و هم محیط کسب و کار بهتری را برای کسبه فراهم آورده است. در سوی دیگر در محله زنجانی‌ها استقبال از برنامه‌های نوسازی کمتر بوده و عملاً مردم این محله نتوانسته تغییر نقش داده و هنوز در فعالیت‌های همچون جمع‌آوری ضایعات آهن و سمساری فعالیت دارند. در پاسخ به برخی سوالات (همانند انگیزه اصلی از مشارکت ارتقای منزلت اجتماعی اقتصادی خودم و محله-ام است) با توجه به میانگین بالای آن مشخص شد که زنجانی‌ها علاقمند به ارتقای اقتصادی و اجتماعی خود هستند ولی هنوز ساکنان آن به نظر می‌رسد به همفکری و کنش جمعی نرسیده‌اند که بتوانند حداقل راهی برای تغییر کارکرد و نقش خود بیابند. لازم به ذکر است قبل از آوردن میانه‌ای‌ها به مبیل‌سازی، شغل آنها نیز در حیطه جمع‌آوری ضایعات آهن و سمساری بوده و سؤال اساسی برای محققین پیش آورد که چرا برخی محلات قادرند با کنش جمعی برنامه‌هایی برای خروج از فقر پدید آورند و برخی دیگر نه؟ این پژوهش پاسخ آن را در کنش جمعی و فعالیت‌های توسعه اجتماع محور در مبارزه با فقر جستجو کرد که به نظر می‌رسد که تا حد زیادی به پاسخ رسیده که خلاصه آن در جدول ذیل مشاهده می‌شود.

در مجموع می‌توان نتیجه‌گیری کرد که میانه‌ای‌های ساکن در نعمت‌آباد با فعالیت‌های اجتماع محور خود، توانسته‌اند مؤلفه‌های کنش جمعی را بهتر در محله خود نسبت به سایر محلات پیرامون پیاده نمایند و در نتیجه میزان مشارکت و همکاری را برای اجرای برنامه‌های اقتصادی در محله خود در راستای خروج از تله فقر، افزایش دهند. بر اساس مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های که نگارنده با ساکنین داشته، مردم این محله در ۵ سال گذشته با گرفتن نقش تولید مبیل ارزان قیمت نسبت به یافت آباد (به عنوان مرکز مبیل تهران) ضمن اشتغال‌زایی برای خود و حتی افراد سایر محلات روز به روز بر وسعت و رونق کار خود افزوده‌اند، به نحوی که اکنون علاوه بر افزایش چشم‌گیر تعداد کارگاه‌های تولیدکننده و مغازه‌های ارایه‌کننده مبیل در محله، حتی پارکینگ‌های برخی از منازل به عنوان انبارهای مغازه‌های مبیل‌فروشی درآمده است. بنابراین پیش‌بینی می‌شود این محله با تولید مبیل ارزان قیمت-تر نسبت به یافت-آباد در آینده نه چندان دور تبدیل به رقیبی برای مرکز مبیل تهران (یافت آباد) می‌تواند مبدل شود. ساکنان این محله حتی به فکر برپایی بورس صادرات مبلمان، برگزاری نمایشگاه‌های جانبی با محصول خود می‌باشند. آنها اعتقاد داشتند که یکی از علت‌های جهش اقتصادی مردم این محله در سال-های اخیر توجه به برنامه‌های بهسازی و نوسازی است. زیرا اجرای برنامه‌های نوسازی در کنار موقعیت

جدول ۷: خلاصه یافته‌های تحقیق

محلات مورد مطالعه		یافته‌ها
محلۀ میانه‌ها	محلۀ زنجانی‌ها	
+	+	هویت جمعی و چسبندگی اجتماعی
+	-/+	وجود سرمایه اجتماعی و ظرفیت اجتماع محلی برای کنش جمعی
+	-	کنش جمعی که منجر به تحول اجتماعی (در اینجا اقتصادی) شود

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲.

نتیجه‌گیری

گرچه در متغیرهای زمینه‌ای از قبیل: سن، سواد و حتی زبان و قومیت بین دو محلۀ میانه‌ای‌ها و زنجانی‌ها تفاوتی وجود ندارد، لیکن میانه‌ای‌ها ظرفیت اجتماعی بهتری برای کنش جمعی داشته‌اند که این کنش جمعی منجر به تحول اقتصادی و خروج از تله فزایی فقر شده و جهش اقتصادی مناسبی را برای این محلۀ در قیاس با محلات پیرامون به بار آورده‌است. به نظر می‌رسد که راهبرد برنامه‌ریزی توسعه اجتماعات محلی در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران نیز می‌تواند مؤثر واقع شود چرا که این اجتماعات با توجه به سرمایه‌های طبیعی، اجتماعی، فیزیکی، فرهنگی و انسانی موجود در خود می‌توانند بهره‌برداری بهینه از این سرمایه‌ها داشته باشند و مقدمات و بستر توسعه پایدار شهری را در فضاهای متعلق به خویش فراهم نمایند.

منابع و مآخذ

- اصغریور ماسوله، احمدرضا، بهروان، حسین، نوغانی، محسن و یوسفی، علی (۱۳۸۹)، تحلیل کنش‌های جمعی و تطبیق آن با بافت فرسوده منطقه ثامن شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی فرودسی مشهد.
- حاجی پور، خلیل (۱۳۸۵)، برنامه ریزی محلۀ مینا، رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.
- سجادی، ژیللا و اسکندری‌ثانی، محمد (۱۳۹۲)، برنامه-ریزی اجتماع محلی محور، رویکردی پایدار در

امروزه هم در ادبیات علمی و هم در پروژه‌های برنامه‌ریزی برای کاهش فقر در سطح دنیا، حرکت به سمت برنامه‌هایی از پایین به بالا، تمرکززداد، دربرگیرنده و مشارکت گسترده مردم، به‌کارگیری دانش بومی و مقتدرسازی و توانمندسازی فقرا در قالب توسعه اجتماعات محلی تأکید بسیاری می‌شود. لیکن با برنامه‌ریزی متمرکزی که در کشورمان تا به حال شاهد بودیم متأسفانه مسیر برخورد با فقر با ابزار نه‌چندان پایدار و کارآمد توزیع ناپذیری از پول نفت است که عموماً از طریق نهادها و دستگاه‌های دولتی صورت گرفته و لیکن به توسعه اجتماعات محلی و مکانیزمی که اینگونه اجتماعات می‌تواند در برخورد با فقر داشته باشند، توجهی نشده‌است. بر اساس چارچوب نظری پژوهش و متغیرهای مستخرج شده از این چارچوب برخی محلات در برخورد با فقر در قالب اجتماعات محلی موفق‌تر عمل می‌نمایند که در ابتدا لازم است که متغیرهایی را که محلات را از سایر محلات متمایز می‌نماید، شناخت. نتایج حاصله نشان می‌دهد که شش عامل میزان ترس از منفعت بیشتر دیگران در کارگروهی، میزان صرف زمان در فعالیت‌های محیطی محلۀ، میزان تمایل به تجمیع، فعالیت‌های اقتصادی زنان، ترس از مشارکت کمتر دیگران در کارگروهی و میزان ارتباط با ارگان‌های دولتی راجع به مسایل محلۀ به ترتیب مهمترین فاکتورهای متمایزکننده دو محلۀ در توسعه اجتماع محلی محسوب می‌شود. همچنین

- کنش جمعی، توسعه اجتماعات محلی و نقش آن‌ها در کاهش فقر شهری ...
- ارتقای امنیت اقتصادی مناطق کم درآمد شهری ایران، همایش ملی خراسان جنوبی نظم، امنیت، دانشگاه بیرجند.
 - شارع‌پور، محمود و حسینی‌راد، علی (۱۳۸۷)، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت ورزشی، مجله حرکت، شماره ۳۷.
 - صرافی، مظفر (۱۳۸۰)، ابر مسئله‌ای شهری ایران و نقش برنامه‌ریزان شهری، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۶۳-۶۲، تهران.
 - عسگری تفرشی، حدیثه و ادیب‌زاده، بهمن (۱۳۸۹)، بررسی عوامل محیطی مؤثر در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری ب منظور افزایش امنیت محلی، نشریه هویت شهر، سال چهارم، شماره ۶.
 - عبداللهی، مجید و اکبری، غضنفر (۱۳۸۵)، مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری با آخرین اصلاحات و الحاقات، انتشارات قلمستان هنر، تهران.
 - عبداللهی، مجید، صرافی، مظفر، توکلی-نیا، جمیله (۱۳۸۹)، بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تأکید بر شرایط محله‌های شهری ایران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، تهران.
 - عسگری، علی (۱۳۸۳)، گونه-شناسی مفاهیم و دیدگاه‌های توسعه محله‌ای پایدار، سمینار توسعه محله‌های پایدار شهرداری تهران.
 - کلانتری، خلیل (۱۳۸۵)، پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی، انتشارات شریف، تهران.
 - راز اندیشان عمران (۱۳۸۷)، طرح منظر شهری نعمت‌آباد غربی مرحله اول، سازمان نوسازی شهرداری تهران.
 - رفیع‌پور، سعید، داداش‌پور، هاشم و رفیعیان، مجتبی (۱۳۸۹)، بررسی ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی در چارچوب برنامه‌ریزی محله - مبنا نمونه مورد مطالعه محله فیروزسالار گوگان، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی شماره ۳.
 - زاهدی-اصل، محمد و بساطیان، سید محمد (۱۳۹۰)، مسائل و مشکلات فقر در ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۷.
 - مافی، عزت‌الله، خاکپور، براتعلی و باوان‌پور، علیرضا (۱۳۸۸)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۲، مشهد.
 - ممفورد، لوییز (۱۳۸۷)، شهر در بستر تاریخ خاستگاه، دگرگونی‌ها و دورنمای آن، ترجمه احمد عظیمی بلوریان، انتشارات رسا.
- Agrawal, A., and C. Gibson. 2001. Communities and the environment: Ethnicity, gender and the state in community-based conservation. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Agrawal, A. 2001. Common property institutions and sustainable governance of resources. *World Development* 29 (10): 1649-72.
- Blockland, T. (2003) *Urban Bounds*, Translated by Lee K. Mitzman, Cambridge: Polity Press.
- Beard, V. 2007. Household contributions to community development in Indonesia. *World Development* 35 (4): 607-25.
- Beard, V. A. (2005) Individual determinants of citizen participation in community development in Indonesia, *Environment and Planning C*, 23(1), pp. 21-39.
- Cooke, P. (1980) *Localities: the changing face of urban Britain*, London: Unwin Hyman.
- Chambers, R. 1997. *Whose reality counts? Putting the first last*. London: Intermediate Technology Publications.
- Diamond, L. (2001). *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Fokuyama, F. 2000. *The End of Order (The End of Social Capital and Protect*

- Manor, J. 1999. The political economy of democratic decentralization. Washington, DC: World Bank.
- Nafizahe, Nor, S., Salfarina, A.G., Intan Hashimah, H., Juliana, A.W(2010), A Case Study of Collective Action in Fishermen's Wives Group (KUNITA), Malaysia, International Journal of Human and Social Sciences 5:14.
- Ostrom, E. 1990. Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. 2005. Understanding institutional diversity. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam.R.D.(2000). "Bowling alone-The collapse and revival of American community". New York :Simon & Schuster.
- Pritchett, L., & Woolcock, M. (2004). Solutions when the solution is the problem: arraying the disarray in development. World Development, 32(2), 191-212.
- Rakodi, C., and T. Lloyd-Jones, eds. 2002. Urban livelihoods: A peoplecentered approach to reducing poverty. London: Earthscan Publications.
- it), Translated by Gholamabbas Tavassoli, Tehran: Jameeh Iranian Press, 33p. (In Persian).
- Friedmann, John (2006)." The Wealth of Cities: Towards an Assets-based Development of Newly Urbanizing.
- Grootaert, C., van Bastelaer (2002). Understanding and Measuring Social Capital: A Multi-Disciplinary Tool for Practitioners. Washington: World Bank.
- Healy, P. (1996) Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies, England: Macmillan.
- Kollock, P. 1998. Social dilemmas: The anatomy of cooperation. Annual Review of Sociology 24: 183-214.
- Mumford, L. (1954) "The Neighbourhood and the Neighbourhood Unit", Town Planning Review, 24: 256-70.
- Manor, J. 1999. The political economy of democratic decentralization. Washington, DC: World Bank.
- Mansuri, G., and V. Rao. 2004. Community-based and -driven development: A critical review. The World Bank Research Observer 19 (1):1-39.